

COVID 19 PANDEMİSİNİN İLK DÖNEMİNDE KADIN EMEĞİNDEKİ DEĞİŞİM

Elif Çağlı KAYNAK¹

Öz

Covid 19 pandemisi tüm dünyada gündelik yaşama dair pek çok deneyimin değişmesini beraberinde getirmiştir. Uyulması beklenen sağlık kuralları, artan önlemler ve kısıtlamalar kişilerin özel alanda daha çok zaman geçirmesine yol açmış ve hane içi düzende değişim yaşanmasına neden olmuştur. Pandemi süreci aynı zamanda ekonomik yapı içerisindeki istihdam koşullarına da yansımış ve pandemiden etkilenen sektörler içerisindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliği süreçle birlikte daha da derinleşmiştir. Bu çerçevede bu makalenin amacı pandemi sürecinin kadın emeğini ekonomik alan ve özel alanda nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Bunu yaparken pandeminin ilk döneminde yayımlanan raporlar ve araştırmalardaki veriler dikkate alınarak Türkiye'deki durum hakkında öne çıkan öğelere yer verilmiştir. Pandeminin olumsuz etkisinin giderilmesi için ise iş ve aile yaşamını uzlaştıran politikalar başta olmak üzere cinsiyet eşitliğinin kamu ve özel sektör nezdinde nasıl sağlanabileceği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid 19, Pandemi, Kadın Emeği, Toplumsal Cinsiyet

JEL Kodları: J16, J108

THE CHANGE OF WOMEN'S LABOUR ON THE EARLY PERIOD OF COVID 19 PANDEMIC

Abstract

The Covid 19 pandemic has brought about the change of many experiences of daily life all over the world. The health rules that are expected to be followed, increasing measures and restrictions have caused people to spend more time in the private area and this situation has caused a change in the order of the household. The pandemic has also affected the employment conditions in economies, and the gender inequality within the sectors have deepened in this period. In this context, the purpose of this article is to reveal how the pandemic affects women's labor in the economic and private sphere. While doing this, prominent items in Turkey have been revealed by taking into account the reports and research data published in the first period of the pandemic. In order to eliminate the negative impact of the pandemic, it was evaluated how gender equality can be achieved in the public and private sectors, especially policies that reconcile work and family life.

Keywords: Covid 19, Pandemic, Women's Labour, Gender

JEL Codes: J16, J108

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kent Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, elif.caglikaynak@kent.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9426-3132>

GİRİŞ

Covid 19 salgını insanların gündelik yaşamlarındaki alışkanlıklarında pek çok değişikliğe yol açmıştır. Yeni gelen pek çok kural ve düzenleme adeta yaşamın akışını değiştirmiştir. Toplu alanlardaki kısıtlamalar, maske ve mesafe kullanımının zorunluluk haline gelmesi, hijyenin önem kazanması, kamusal alanda kalabalık ortamlardan kaçınılması yeni düzenin “yeni normal”i olarak karşımıza çıkarken; kamusal alanda sınırlar daraldıkça güvenli izolasyonun mekanı olan hanelerin ise önemi artmıştır. Hane artık yalnızca barınma mekanı değil iş ve eğitim faaliyetlerinin de teknolojik imkanlar ölçüsünde gerçekleştirilebildiği bir alan haline gelmiştir. Ancak kamusal alan ve özel alanın bu yeniden biçimlenen hali pek çok sorunu da beraberinde getirirken bunların içerisinde iş gücüne ilişkin kayıplar aşağıda da ele alınacağı üzere daha da belirginleşmiştir.

Özel alan-kamusal alan ayrımı çerçevesinde hane virüsten korunulabilecek en güvenli alan olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle de hane içindeki geçirilen zamanın değerlendiriliş biçimi, hane içindeki roller, hane içinde gündelik hayatın nasıl düzenlendiği ev içinde geçirilen sürenin artmasıyla daha da önem kazanırken yeni problemlerin ortaya çıkışı yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmasını da beraberinde getirmiştir. Özel alan yani hane geleneksel roller çerçevesinde kadının ücretsiz emek sarf ettiği alan olarak görülmekteyken, pandemi ile birlikte bakım işlerinin, iş yaşamı için evde ayrılan zamanın ve ev işlerinin artması hali hazırda çifte iş yükü altındaki kadınların koşullarını daha da güçleştirmiştir. Aşağıda değerlendirileceği üzere iş-aile yaşamını uzlaştırmanın daha zor olduğu bu dönemde bazı kadınlar çalışma yaşamından ayrılmak veya çalışma sürelerini azaltmak durumunda kalmıştır. Kadınların artan çifte iş yükü, ev işleri ve bakım sorumlulukları ile sınırlı kalmamıştır. Duygusal anlamda da aile bireyleri için kadınların daha fazla endişelendiği düşünüldüğünde kadınların stres seviyesinin artmasını da beraberinde getirmiştir (Power, 2020, s.67-68). Buna karşılık erkekler çalışma yaşamının içinde daha aktif olarak yer alırken ev içindeki iş bölümüne katılımları daha sınırlı olsa da eşitlikçi olarak niteleyebileceğimiz bazı adımları da atmışlardır.

Sadece toplum sağlığı değil aynı zamanda ekonomik ve sosyal koşulların da etkilendiği bu süreçte ileride değinileceği üzere özellikle kadınların yoğun istihdam edildiği sektörlerin söz konusu durumdan daha fazla etkilenmesi kadınların bu krizden iş gücü ve gelir kaybı anlamında etkilenecek yoksullaşmasına neden olmuştur. Tüm bunlar birarada değerlendirildiğinde, pandeminin sosyal ve ekonomik anlamda yaratmış olduğu olumsuz tablodan kadınların daha fazla etkilendiğini söylemek mümkündür (Burki, 2020, s. 904). Aşağıda ele alınacağı üzere çalışma düzeni çerçevesinde bakıldığında ise pandemi ile birlikte evden çalışmanın yaygınlaşmasını ev işleri ve çocuk bakımını uzlaştırabilmek adına kadınların daha çabuk

benimsediği görülmüş veya kadınlar kreşlerin kapandığı, büyükannelerin evden çıkamadıkları bir ortamda çocuklarına bakmak için fedakarlık eden ilk grup olmuştur.

Yukarıda değinilen tüm bu genel çerçeveye göz önüne alındığında bu makalenin amacı pandeminin etkili olduğu ilk dönem ile ilgili ulusal ve uluslararası çalışmaları göz önüne alarak kadınların ekonomik süreçte pandemiden nasıl etkilendiğini ortaya koymak ve hane içinde artan iş yüküne karşılık çözüm önerilerini detaylı bir şekilde paylaşabilmektir. Böylelikle pandeminin ilk dönemindeki kadın emeğinin etkilenme durumuna ilişkin literatürden faydalanılarak genel çerçeve ortaya konurken aynı zamanda pandemi süreci ve sonrası için de değerlendirme yapılarak literatüre katkı sunulması hedeflenmektedir. Makale pandeminin başlangıç dönemindeki veriler ve bu alandaki çalışmalar ile sınırlı tutularak erken dönemin bir değerlendirmesini yapmayı hedeflediği için halen devam etmekte olan bu sürecin daha sonraki yıllar ve ilerleyen dönemdeki boyutları bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Buna ek olarak coğrafi, zamansal, niceliksel anlamda yapılabilecek farklı çalışmalarla kapsamı genişletmek mümkündür. Bu çerçeveye uygun olarak bu makalede ise genel olarak kadınların ekonomik yaşamdaki yerine ve pandeminin bunu nasıl etkilediğine değinen literatürün bir değerlendirmesi yapıldıktan sonra pandeminin ev içindeki emeğe olan etkisi ele alan yayınlar nezdinde değerlendirme yapılarak, benzer bir süreçte aynı sorunların yaşanmaması için neler yapılabileceğine ilişkin politika önerileri ele alınacaktır.

EKONOMİK YAŞAMDA KADINLAR VE PANDEMİNİN ETKİLERİ

Kadınlar, ekonomik alanda bağımsızlıklarını ortaya koyabilmek için 19. yy'dan bu yana mücadelelerini sürdürmektedir². Bu mücadele kadınların ekonomik yaşama dahil olması, onların kendi emeklerinin karşılığı gelir elde etmeleri, erkeklerle aynı işleri yapabileceklerini göstermeleri ve ekonomik anlamda bir birey olduklarını ortaya koymaları ile şekillenmiştir. Buna rağmen günümüzde kadınlar erkeklerle aynı işi yapsalar dahi daha düşük ücretler almaya, önyargılar nedeniyle takıldıkları cam tavanlar sebebiyle hak etmelerine rağmen yükselememeye, cinsiyetleri sebebiyle ayrımcı uygulamalara maruz kalmaya, ev işleri ve çocuk bakım sorumluluğu nedeniyle ekonomik alanın dışında kalmaya, daha düşük ücretli, daha az nitelik gerektiren ve daha güvencesiz işlerde yoğunlaşmaya devam etmektedir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen bunları ortadan kaldırabilmek için sistemi dönüştürecek mücadele de sürmektedir.

Bahsedilen bu zor koşullarda ekonomik yaşamlarını sürdüren kadınlar ekonomik krizlerden daha derin etkilenebilmektedir. Covid-19 pandemisi var olan sosyal eşitsizlikleri daha da derinleştirmiştir: kadınların, daha az eğitilmiş ve düşük ücretle çalışanların ve iş gücü piyasasındaki diğer dezavantajlı

² Kadınların ekonomik yaşama katılması hakkında detaylı bilgi için bkz: Helmbold ve Schofield, 1989; Richards, 1974. Ev içi roller ve ekonomiye yapıya ilişkin Marksist bir değerlendirme için Fine, 2002. Kadınların iş yerinde maruz kaldıkları ayrımcı uygulamalar ve buna karşı mücadele yöntemleri hakkında detaylı bilgi için bkz: Gregory, 2003.

grupların yaşam standartları pandemi ile daha da gerilemiş ve var olan eşitsizlikler artmıştır (Qian ve Fuller, 2020, s. S89). Covid 19 pandemisi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini değerlendiren çalışmada (Rivera, Hsu, Esbry, Dugarova, 2020, s. 5-6) kadınların erkeklere kıyasla ekonomik krizlerle başa çıkma kapasitesi daha düşük olduğu belirtilmiş; bunun nedeni olarak da kadınların daha az kazanç getiren işlerde çalışması ve daha az tasarruf etmesi gösterilmiştir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde iş güvencesi olmayan enformal sektörlerde kadın oranının çok daha yüksek olması kadınların ekonomik krizlerde daha fazla etkilenmesine sebep olurken; kadınlar bu alanlarda çalışırken işten çıkarmalara karşı güvencesiz kalmakta, ücretli hastalık izni başta olmak üzere pek çok haktan faydalanamamaktadır (Rivera vd., 2020, s. 5-6).

Kadınların iş yaşamında erkeklere göre çok daha kırılgan bir grup olduğu göz önüne alındığında pandemi sürecinde kadının ekonomik yaşamdaki durumunun erkeklere göre daha dramatik hale dönüşmesi kaçınılmaz olmuştur. Kalaylıoğlu, Öztürk ve Eker'in (2020, s. 8-9) araştırmasına göre: pandemi sebebiyle kadınların iş gücü kaybı (%18,8) erkeklere göre (%14,2) daha fazla olmuştur. Bu farklılık kendi işi olan ve başkalarını istihdam eden kadınlarda %20- erkeklerde %8 olacak biçimde belirginleşmiştir. Bu süreçte kadınların %26'sı işten çıkarılmış, %25'i ücretsiz izne gönderilmiştir. Erkeklerde ise her iki oran da %21 şeklindedir (UNDP, 2020, s. 3). Kadınlar erkeklere göre daha düşük gelir grubunda yer alırken, aynı zamanda onlardan daha fazla kayıt dışı ve güvencesiz koşullarda istihdam edilmektedir (Azcona, vd., 2020, s. 4). Pandemiyle birlikte kayıt dışı sektörün daralması sonucunda kadınların çalıştığı iş yerleri de kapanmış, bu da kadınların daha fazla işsiz kalmasına (Yasin, 2020, s. 432-435) veya aldığı ücretin düşmesine neden olmuştur (Azcona vd. , 2020, s. 4). Bakım personeli olarak çalışılan alanların başında gelen hastaların, yaşlıların bakımıyla ilgilenen sektörlerde de ağırlıklı olarak kadınların yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu durum kadınların virüse maruz kalma ihtimallerini daha çok arttırmış ve sürecin daha yıpratıcı geçmesine neden olmuştur (Yasin, 2020, s. 434, Azcona vd., 2020, s.4). Küresel olarak sağlık ve sosyal bakım sektörünün %70'ini kadınlar oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu grupta yer alan kadınlar hemşire, ebe, toplum sağlığı uzmanı gibi en ön saflarda bulunmaları sebebiyle enfeksiyona maruz kalma ihtimalleri de daha fazladır (Azcona vd., 2020, s. 4). Pandemi en fazla etkilenen sektörlerden biri de şüphesiz sağlık ve sosyal hizmetlerdir. 136 milyonluk çalışan içerisinde 96 milyon kadın sağlık ve sosyal hizmetlerde çalışmaktadır. Bu alanlar uzun çalışma saatleri, düşük ücretler, iş yükü fazlalığı olan alanlardır. Sağlık sektörü özelinde pandemi çalışma koşullarını çok daha zorlu hale getirmiştir. İş yükünün fazlalığı, sağlığın tehdit altında olması, stres ve psikolojik sorunlar bunların sadece bir kaçıdır (ILO, 2020, s. 3).

Kadın ve erkeklerin ekonomik yaşama katılımlarında pandemi öncesindeki eşitsizlik durumu pandemi ile birlikte daha da derinleşmiş gözükmektedir. Pandemi öncesinde kadınların %44,3'ü iş gücüne katılırken erkeklerin %70'i iş gücünde yer almaktadır (ILO, 2020, s. 2). Erkeklerin çalıştığı alt yapı ve

imalat sektörleri ekonomik krizlerden en net biçimde etkilenen sektörler arasında yer almaktadır. Kadınlar ise daha çok çocuk bakımı, sağlık ve eğitim gibi hizmet sektöründe yoğunlaşmıştır. Pandemiden en fazla etkilenmesi beklenen sektörler ise önceki krizlerden farklılık göstererek: konaklama, yiyecek içecek hizmetleri, emlakçılık, iş ve yönetim faaliyetleri, imalat, toptan ve perakende satış olarak sıralanmıştır (ILO, 2020, s. 1-2). 2020 verileriyle kadınların %41'inin bu sektörlerde istihdam edildiği dikkate alındığında pandemi nedeniyle kadınların yoğun çalıştığı sektörlerin daha fazla etkileneceği ve bu durumun kadınların iş yaşamlarına ve genel olarak toplumsal cinsiyet eşitliğine olumsuz yansıtacağı açıktır (ILO, 2020, s. 1). Kadınların kendi kendilerini finanse edip küçük veya orta boy girişimci oldukları veya krediye ulaşma imkanlarının kısıtlı olduğu enformal sektörde faaliyet gösterdikleri alanda da gelir kaybı ve borçlar nedeniyle zorlandıkları görülmektedir (ILO, 2020, s. 2).

Pandeminin ekonomik olarak kişilerin yaşamındaki diğer etkileri de iş kayıpları, izne çıkarmaların artması, hastalık sebebi veya evdeki bakım gereksinimi olan kişilerin bakımını karşılamak üzere işten ayrılmaları, ürün veya hizmet satamama nedeniyle iş yerlerinin kapanması, serbest çalışanların faaliyette bulunamamaları nedeniyle çalışmaması şeklinde sıralanabilir (UNDP, 2020, s. 1). Küresel salgın nedeniyle iş ve gelir kayıplarına bakıldığında erkeklerin iş ve gelir kaybı %54 iken kadınlarda bu oran % 32'dir. Ancak pandemi öncesi istihdam durumu göz önüne alındığında bu oranlar sırasıyla %18 ve %31 olarak değişmektedir (UNDP, 2020, s. 3). Dolayısıyla salgın öncesi istihdamda olan kadınlar erkeklere nazaran daha fazla kırılabilir bir hale gelip iş ve gelir kaybı yaşarken erkeklere oranla daha az ücretli izin hakkından faydalanıp daha çok evden çalışmaya geçme olasılığını kullanmışlardır (UNDP, 2020, s. 1-3).

Pandemiden sektörlerin etkilenme dereceleri de daha önce açıklandığı üzere üzere birbirinden farklılık göstermiştir. Kişisel hizmetlerin yoğun olduğu restoran, otel, çocuk bakım hizmetlerinin ağırlıklı olarak kadınların istihdam edildiği alanlardan oluşması ve bu alanların pandemiden etkilenen sektörlerin başında gelmesi pandeminin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini de beraberinde getirmesine yol açmıştır (Qian ve Fuller, 2020, s. S90). Yarı zamanlı çalışan sektörler de pandemiden ciddi biçimde etkilenmiştir. Kadınların yarı zamanlı işlerde daha fazla istihdam edilmesi onların bu süreçten de daha olumsuz etkilenmesini beraberinde getirmiştir (Richardson ve Denniss, 2020, s. 2). Tablo 1'de de yer aldığı üzere 69 ülke ölçeğinde yapılan değerlendirmede kadınların oransal olarak en fazla yer aldığı sektörler sağlık ve sosyal hizmetler, eğitim, konaklama ve yiyecek içecek hizmetleri, kültür ve eğlence olarak gözükmektedir. Söz konusu sektörlerin daha önce belirtildiği gibi pandemiden olumsuz etkilenen sektörler olduğu göz önüne alınmalıdır. Burada sağlık ve sosyal hizmetlerde iş gücü kaybı açısından bir olumsuzluk olmasa da pandeminin getirdiği ağır iş yükünü dikkate almak gerekmektedir. Aynı tabloda çalışma saatlerindeki değişime bakıldığında kadınların yoğun istihdam edildiği sektörler içerisinde en fazla konaklama ve yiyecek

içecek hizmetlerinde iş saati azalırken bu durum söz konusu sektörlerin pandemi koşullarında kapanma veya sınırlı hizmet uygulamasına geçmesinin etkisi olarak yorumlanabilir. Kısıtlama ve kapanmalar en fazla ulaşım sektöründe saatlerin azalmasını beraberinde getirirse de bu durumun da kadınlardan ziyade bu sektörde istihdam edilen erkek çalışanları etkilediği söylenebilir.

Tablo 1: Kadın çalışanların sektörel dağılımları-2019

Sektörler	İstihdam Edilen Kadın Oranı 2019 (%)	Çalışma Saatlerindeki Değişim 2019 2.Çeyrek- 2020 2. Çeyrek (%)
Sağlık ve Sosyal Hizmetler	75	-8,8
Eğitim	65,4	-6,5
Konaklama, Yiyecek ve İçecek Hizmetleri	48,8	-10,8
Kültür ve Eğlence	48,1	-7,6
Finansal Hizmetler ve Sigortacılık	47,9	-2,4
Toptan ve Perakende Satış	46,1	-8
Profesyonel Hizmetler, Yönetim ve Destek	42,5	-4,3
Ticaret ve Alım Satım	40,1	-3,9
Hükümet ve Kamu Sektörü	38,6	-7,5
Enformasyon, Haberleşme ve Yayıncılık	30,3	-8,2
İmalat	29,9	-9,4
Tarım	21,4	-4,4
Kamu Hizmet Kuruluşları	21,4	-12,6
Ulaşım	16,5	-17,7
Madencilik	12,1	-10,9
Alt Yapı	8,3	-3,1

Kaynak: ILO, 2021'den aktaran World Economic Forum, 2021.

Kadınlar yoğun bir biçimde çalıştığı sektörlerde düşük gelir ve çalışma şartları olan aile izni ve hastalık izni gibi temel haklardan yoksun olma gibi problemlerle de karşı karşıya kalmaktadır (Azcona vd., 2020, s. 4). Bunun yanı sıra evlerde bakım ve temizlik gibi hizmetleri sunanların ağırlıklı olarak kadınlardan oluşması bu kadınların pandemi sürecinde daha zor iş bulmalarına, iş kayıpları yaşamalarına, virüs riskine daha fazla maruz kalmalarına ve gelir kaybına uğramalarına yol açmıştır (Azcona vd., 2020, s. 4). Ev içinde çalışan bu kadınlar çoğu zaman sigortasız ve güvencesiz çalışma koşulları altında çalışırken pandemi sebebiyle daha önce yaptıkları işleri de gerçekleştirememekte evlere temizliğe veya bakım hizmetlerine

gidememekte çalışma şansı bulabildikleri evlerde ise güvencesiz çalışmaya devam etmektedirler (Rosa Kadın Derneği, t.y, s. 1).

Dünya ölçeğinde bakıldığında Covid-19 pandemisinde kadın istihdamının erkeklere kıyasla daha çok etkilendiği görülmektedir. Üniversite eğitimi olmayan kadın istihdamı ise en dramatik şekilde azalan grup olarak karşımıza çıkmıştır. Mart-Nisan aralığında kadınların istihdam oranı %59'dan %46'ya düşerken erkeklerde %64'ten, %54'e gerilemiştir. Bu grupta istihdamda yaklaşık %15'lik bir azalma yaşanmıştır. Üniversite mezunu kadınlar için ise bu oran %9 düzeyinde kalmıştır. Üniversite mezunları içerisinde erkekler daha fazla iş kaybına uğrarken, kadınlar daha fazla izin kullanan grup olarak karşımıza çıkmıştır (Zamarro, Arce ve Prados 2020, s. 2). Kadınların izin kullanımına yönelmelerinin arkasındaki en önemli neden ise ev ve iş yaşamını uzlaştırabilme ve evde bakım hizmeti bekleyen çocuk veya ihtiyaç sahibi erişkinlere bu hizmeti sunmaktır. Bu nedenle kadınların hane içindeki emeğinin bu süreçten nasıl etkilendiğini ve nasıl bir dönüşüm gerçekleştirdiğini görmek büyük önem taşımaktadır. Hatta sadece izin kullanımı değil ev işleri ve bakım sorumluluğunun artması kadınların ekonomik iş gücünün dışında kalmasına sebep olmaktadır. ABD'de yapılan araştırmaya göre 13 yaşın altında çocuğu olan kadınların Ocak-Nisan arasındaki iş gücü kaybı erkeklere göre daha fazladır. Baba olan erkeklere kıyasla yaklaşık 250.000 daha fazla kadın iş gücünden ayrılmıştır (Landivar, Ruppner, Scarborough ve Collins, 2020, s.1). 6 yaşın altında çocuk sahibi olan kadınlar %20, 6-12 yaş aralığında çocuğu olan kadınlar ise %51 oranında kadar bir fazlalıkla babalara göre bu dönemde daha fazla işsiz kalmış görünmektedir (Landivar vd., 2020, s. 2). Bu nedenle hane içindeki işlerin pandemi döneminde nasıl bir dönüşüm geçirdiği, hanenin ekonomi politik sonuçları olduğunu göz önüne alındığında, kadın emeğinin pandemiden nasıl ve ne ölçüde etkilendiği, analiz için gerekli bir alan haline gelir.

PANDEMİNİN EV İÇİ EMEĞE ETKİLERİ

Kalaylıoğlu vd.'nın (2020) ele aldığı çalışmaya göre Covid 19 salgınının başlaması ile birlikte kadınların 1/3 ü erkeklerin ise 1/4'ü farklı türdeki izinlerini kullanmışlardır. Burada çarpıcı olan nokta kadınların neredeyse yarısının ücretsiz izne ayrılmasıdır. Kadının haneye geliri getiren birincil kişi konumunda görülmemesinin yanı sıra ev ve çocuk bakım işlerinin artmasının bu izinleri daha çok kadınların kullanmasına yol açtığı söylenebilir. Benzer gerekçelerle kadınlar erkeklere kıyasla çok daha çabuk ve fazla bir şekilde evden çalışmayı benimsemiş görünmektedir (Kalaylıoğlu vd., 2020, s. 9). Kadınlar ev içinde en fazla temizlik, etraflı düzenli tutma ve yemek hazırlama işleri ile erkeklere göre çok daha fazla (kadınlarda%47- erkeklerde%23.9) ilgilenirken bu durum pandemi döneminin geleneksel rol ayrımlarını pekiştirdiğini göstermektedir. Her iki cinsiyet de en fazla ev temizliği ve düzenine zaman ayırdıklarını belirtirken ikinci sırada kadınlar için yemek hazırlama gelmesine karşılık erkekler için alışveriş yapma yer

almaktadır (Kalaylıoğlu vd., 2020, s. 9). Buna karşılık olumlu gelişme olarak erkeklerin ev içi işlerine dahil olmaya başlamaları sayılabilirken ev içinde yardım alınan bireylerin başında kız çocuklarının gelmesi pandeminin kız çocuklarının eğitimi meselesini nasıl etkileyeceğini ise tartışmaya açık bırakmaktadır (Kalaylıoğlu vd., 2020, s. 10).

Pandeminin yaygınlaşmasıyla okulların uzaktan eğitime geçmesi çocukların evde kalmasını beraberinde getirmiş bu nedenle de çocukların bakımı sorunu gündeme gelmiştir. Bu çerçevede kimin daha esnek çalışma imkanlarına sahip olduğu, çocuk bakımının nasıl üstlenileceği ve ev ile iş yaşamının nasıl dengeleneceği soruları ailelerin kendi içinde ele aldığı konuların başında yer alır (OECD, 2020). Kadın ve erkeğin her ikisinin de evden çalıştığı durumlarda dahi kadınların çalışma saatlerinden daha fazla kısarak çocuk bakımı ve ev işlerine zaman ayırdığı buna karşılık erkeklerin büyük ölçüde aynı mesai sürelerinde çalışmaya devam ettiği görülmektedir (Collins, Landivar, Ruppner ve Scarborough, 2020, s.3). Kadınlar her şekilde ev içi işlere ve çocuk bakımına yönelik daha fazla emek harcarken erkeklerde bu durum partnerlerinin çalışma koşullarına bağlı olarak değişmektedir. Kadının dışarıda çalışmaya devam ettiği ancak erkeğin evden çalıştığı durumlarda ev işleri ve çocuk bakımı alanlarında erkeğin ayırdığı zaman pandemi öncesine göre artarken; kadın ve erkeğin iş yerlerinde çalışmaya devam ettikleri durumlarda ise çocukları ile daha az zaman geçirdikleri gözlemlenmiştir (Boca, Oggero, Profeta ve Rossi, 2020, s. 1).

Kadınlar özel alanlarda çocukların kişisel bakımı ve ihtiyaçlarını gidermek kadar eğitim sürecinde olan çocuklar ile ilgilenirken; eğitim sürecini destekleyen, etkinliklerini, ödevlerini takip eden, sorun olduğunda müdahale eden bir rol üstlenmiştir Pandemi öncesine göre aynı zamanda daha fazla kişinin ev içinde olması kadınların ev işlerine harcadığı zamanı ve enerjiyi arttırmış, sokağa çıkma yasakları veya tedbir amaçlı buluşmaların engellenmesi kadınların destek aldığı yardımcılarına veya aile bireylerine ulaşmasının önüne geçmiştir. Tüm bunlara ek olarak kadının kendi işini uzaktan çalışma ile gerçekleştirmeye başlaması onun üzerindeki iş yükünün katlanmasını beraberinde getirmiştir. Çalışan annelerin çocuklarını bıraktıkları kreşlerin, okulların kapanması veya destek alınan aile büyüklerinin taşıdığı risk sebebiyle bunu gerçekleştirememesi, eve gelen yardımcıların tedbir amaçlı kabul edilmemesi gibi pek çok neden anneleri ya tek başlarına ya da eşleriyle eş güdümlü olarak süreci atlattıklarını gerekli hale getirmiştir (Akbaş ve Dursun, 2020, s. 90). Tek başına yaşayan anneler ise süreçten en dezavantajlı etkilenen gruptur (Alon, Doepke, Rumsey ve Tertilt, 2020, s. 1). Kadınların bakmakla zorunlu oldukları kişilerin sadece çocukları ile sınırlı olmadığı durumlarda hasta, engelli ve yaşlı bakımının sorumluluklarının da kadınlar tarafından üstlenilmesi hane içi ücretsiz emeği arttırdığı kadar özellikle hasta kişilerin bakımı durumunda bulaş tehlikesini de beraberinde getirmiştir (Yasin, 2020, s. 432).

CCSA'ya (The Committee for the Coordination of Statistical Activities) (2020, s. 46) göre; Bangladeş, Kamboçya, Nepal, Pakistan, Filipinler, Samoa, Tayland, Arnavutluk, Bosna Hersek, Gürcistan, Kazakistan, Kosova, Kırgızistan, Moldova, Kuzey Makedonya ve Türkiye'de pandemi ile birlikte kadınlar erkeklere göre ev işi ve bakım işlerine pandemiyle birlikte daha fazla zaman ayırmak durumunda kalmışlardır (Maldivler'de ise bakım işlerine erkekler daha fazla zaman ayırmak durumunda kaldıklarını belirtmiştir). Ev işlerinde en derin uçurum Kırgızistan ve Samoa'da görülürken, bakım işlerinde yine Kırgızistan ve Bangladeş'te de derin bir uçurum söz konusudur. Türkiye'de ise bakım hizmetlerinde daha dengeli bir dağılım görülürken pandemi etkisinde ev işleri sorumluluğunun kadınlara yüklendiği görülmektedir.

Pandemi öncesinde ev içi işlere ayrılan toplam saat 16.4 milyar saatin üçte ikisi kadınlar tarafından gerçekleştirildiği görülmüştür. Pandemi ile birlikte okulların ve okul öncesi eğitim kurumlarının kapanması, engellilerin ve yaşlıların bakımı konularındaki ihtiyaçlar, sokağa çıkma yasakları ve ev içindeki işler konusunda alınan destek hizmetlerinin azalması ve kısıtlanması ile kadınların ev içi işlere ayırdığı bu süre artmıştır (ILO, 2020, s. 4-5; OECD, 2020, s. 2; Işık, 2020, s. 227). Daha önce de değinildiği gibi okulların uzaktan eğitime geçmesiyle 6-12 yaş aralığında çocuğu olan ebeveynler evden çalışma ya da iş kayıpları ile karşılaşmalarının yanı sıra çocuklarının evde bakımı, ev işlerinin planlanması ve çocukların okul faaliyetleri ile ilgilenmiştir. Bu durumu ebeveynler için kolaylaştırmanın bir yolu olarak bazı ülkelerde aile izinlerinin süresi arttırılarak, ekonomik destekler verilerek, esnek çalışma saatleri düzenlenerek iş-aile yaşam düzenlemeleri uzlaştırılmaya çalışılmıştır (ILO, 2020, s. 4). Zamarro, Arce ve Prados'un (2020, s. 2-5) yaptığı çalışmada evli veya partnerleri ile birlikte yaşayan ve okul çağında çocuğu bulunan kadınların, okulların da kapanmasıyla birlikte eşlerine göre daha fazla (%14'e %44'lük bir oranla) çocuk bakımıyla ilgilendiklerini belirtilirken %10'luk çalışan babalara karşılık %33 oranında çalışan anneler çocuk bakımını gerçekleştiren tek kişinin kendileri olduğunu ifade etmiştir. Bu çerçevede pandemi öncesinde de mevcut olan eşitsiz iş bölümü dağılımının pandemiden sonra daha da derinleştiğini söylemek mümkündür (Chakraborty, 2020, s. 17).

Evde kalmak her iki ebeveynin de ücretsiz iş yükünü arttırsa da kadınlar erkeklerin yaklaşık dört katı daha fazla ücretsiz emek harcayarak bu yükü üstlenmiştir. Bu durumda kadınların hem ücretli hem de ücretsiz emek yükleri erkeklere oranla daha fazla olmuş dolayısıyla toplam çalışma yükü de çarpıcı bir şekilde artmıştır (UNDP, 2020, s. 1). İstihdamda olmaya devam eden kadınlar açısından bakıldığında küresel salgın öncesi toplam iş yükü 7,7 saat iken salgın ile bu 9,2 saate yükselmiş bu da en fazla ücretsiz işlere ayrılan zamanın artması ile ortaya çıkmıştır (UNDP, 2020, s. 4- 5). Buna karşılık erkeklerin de ücretsiz çalışmaya ayırdıkları zamanın 0.3'ten 0.8'e çıkması sonucunda nispi bir artış yaşandığı belirtilmelidir

(UNDP, 2020, s. 5). Bunun yanı sıra hemşire, ebe, bakım personeli, eczacı bakkal ve market olarak yer verebileceğimiz kadın ağırlıklı sektörlerde çalışan kadınların eşlerinin de bu süreçte çocuk ve hane bakımı ile daha fazla ilgilenen kişi konumuna geldiği de gözden kaçırılmamalıdır (Alon vd., 2020, s. 3).

Pandemi ev içindeki işlerin düzenini ve zamanlamasını da etkilemiş gözükmektedir. Çalışan, üniversite mezunu ve çocuğu olan kadınlar, çalışan, üniversite mezunu ancak çocuğu olmayan kadınlara ve erkeklere kıyasla çocuk bakımına süre ayırabilmek için mesai sürelerini azaltmaktadır (Zamarro vd., 2020, s. 5-6). Bu durum da kendilerinin verimli çalışmasını olumsuz etkilemektedir. Diğer taraftan evde bakım ihtiyacı olan kişilerin olması, temizlik ve ev işlerinin daha fazla zaman alır hale gelmesi, kamusal alan ile özel alanı uzlaştırma çabası ve iş gücü kayıpları kadınları erkeklere göre daha fazla stres altına sokmaktadır. Çocuk sahibi olunmadığında ise her iki ebeveynde de stresin azaldığı belirtilmiştir (Zamarro vd., 2020, s. 6-7).

Pandeminin bu etkilerinin ülkemizde de görüldüğünü söylemek mümkündür. Türkiye’de 2020 Mart başında vakaların görülmesinin ardından 16 Mart’ta okulların kapanıp 23 Mart’ta uzaktan eğitime geçilmesi, çocukların ev içindeki bakım sorumluluğunun nasıl gerçekleşeceği meselesini beraberinde getirmiştir. Buna evden çalışma da eklenince hane içi değişen gündelik yaşam yukarıda tartışılan çerçeveye uygun olarak toplumsal cinsiyet rollerine de yansımıştır. Çocuk bakımının birinci sorumlusu olarak görülen kadınlar açısından uzaktan çalışmak, evde çocuk bakımını üstlenmek, ev işleri ile ilgilenmek, iş yüklerini daha da arttırmıştır (Akbaş ve Dursun, 2020, s. 80). Çocuk bakım merkezlerinin, kreşlerin ve anaokullarının kapanması, 65 yaş üzerine getirilen kısıtlamalar ile birlikte anneanne-babaanne ve dedelerden alınan çocuk bakım desteğinin de neredeyse ortadan kalkması sonucunda çocuk bakımı tekrar aile içinde kadınların üzerine kalmıştır. Ağırlaşan çifte iş yükü sonucunda ev ve iş hayatını uzlaştıran politikaların ne derece önemli olduğu da bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Her ikisi de çalışan çiftlerde çocuk bakımı salgının başlaması ile birlikte sorun haline gelmiş ve eşlerden biri, çoğunlukla kadın, iş gücünden çekilmek durumunda kalmıştır. Evden çalışma imkanı olan ebeveyn çocuk bakımını da üstlenmiş ancak bakım sağlamak için eve çekilerek iş gücü dışında kaldığı için ciddi düzeyde gelir kaybı yaşanmıştır. Kadınların iş kayıplarının nicel olarak erkeklere göre daha az olmasına karşın çalışma saati bakımından kadınlar daha dezavantajlıdır (Memiş ve İlkaracan, 2020’den aktaran Işık, 2020, s. 227). Işık’ın (2020, s. 230-32) çalışmasında ortaya koyduğu üzere bu süreçte kadın görüşmecilerin tamamı evden çalışma ve esnek çalışma düzenine geçmiştir. Aynı çalışmada (Işık, 2020, s. 230-32) öne çıkan diğer hususlar ise şu şekildedir: Kadınlar zaman planlaması sorunu yaşarken konsantrasyon problemi de yaşamaktadır. 65 yaş üzerine uygulanan sokağa çıkma yasağı ise kadınların en büyük destekçileri olan büyük anneleri bakım hizmetinin dışına itmesiyle bakım sorumluluğu ve baskısı

daha da artmıştır. Kadınların pek çoğu geleneksel rollerini kendileri de kabul ettiği için çocuk bakımını kendilerini üstlenmiş, erkeklerin bu dönemde ev içindeki işlere olan katkısı ise kadınlar tarafından geçici olarak görülmüş, sokağa çıkma yasakları kadınların ev içinde daha fazla bunalmasına sebep olurken pek çoğu kendini ev işine vererek zaman geçirmiştir. Yapılan araştırmada; kadınların ev işlerine ayırdığı emek pandemi ile birlikte ciddi oranda yükselmiş; temizlik, evin düzenini sağlama, etrafı toplama %77,6 ve yemek pişirme %59.9 ile kadınların en fazla zaman harcadıkları faaliyetler arasında ilk iki sırayı almıştır (Kalaylıoğlu vd.,2020, s. 9). Kadınların %72'si ev işlerinde kız çocuklarının kendilerine yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Bu durum kız çocuklarının eğitiminin pandemiden ne derece olumsuz etkileneceği sorusunu da beraberinde getirmiştir (Kalaylıoğlu vd., 2020, s. 10).

Pandemiyle düşen hane gelirlerine bağlı olarak bu dönemde kadınlar bazı gıdaları ev içerisinde üretmeye yönelmiştir. Bu durum ise kadınların yemek hazırlamaya ayırdıkları sürenin artmasına neden olmuştur (Aygüneş ve Ok, 2020, s. 39). Bulaş riskinin azaltılması için temizlik ve hijyen işlerinin daha da artmasıyla kadınların iş yükü artarken tüm bunların planlandığı zihinsel hazırlık ile süreç daha da yıpratıcı hale gelmişti (Aygüneş ve Ok, 2020, s. 39). Memiş'in (2020) yaptığı çalışma çerçevesinde de salgın döneminde kadınların en çok ev işleri ve çocuk/yaşlı/hasta bakımında zorluk yaşadığı ortaya konulurken; bunu evden çalışma ile artan iş yükü, endişe ve psikolojik tükenmişlik ve evde iletişim imkanlarına erişimin kısıtlı olması izlemektedir. Erkekler açısından bakıldığında ise ücret ve gelir yetersizliği ilk sırada yer alırken bunu evde iletişim imkanlarına erişimin kısıtlı olması ve psikolojik tükenmişlik izlemektedir (Memiş, 2020).

Yukarıda anlatılanlardan yola çıkarak hane içerisinde kadın-erkek arasındaki iş bölümünü dengelemek, kadın emeğini görünür kılmak, çocuk ve bakıma ihtiyaç duyanların bakımının sadece kadın sorumluluğunda olmadığını belirtmek, pandemi ve benzeri kriz dönemlerinde çalışan ebeveynlere yönelik özel düzenlemeler yapmak hem özel hem kamu kurumlarının atacağı adımlar sayesinde mümkün görünmektedir. Bu çerçevede aşağıda ele alınacak politika önerilerini bu dönüşümü yaratabilecek ilk adımlar olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

POLİTİKA ÖNERİLERİ

Pandemi sürecinin başlamasıyla birlikte çocuk bakım evleri ve kreşlerin kapatılması kadınların hem iş yükünü arttırmış hem de bu durumun uzun sürmesi kadınlar için iş ve gelir kaybına yol açmıştır. Bunu önlemek için işyerlerinde kreş ve çocuk bakım merkezlerinin kurulması, pandemi koşullarına göre buralarda bakım hizmetlerine devam edilmesi, yerel yönetimlerin yasal düzenlemeler nezdinden daha fazla kreş ve çocuk bakım merkezleri açması, açmaya teşvik etmesi, büyük kentsel mekanlarda -örneğin TOKİ gibi

yapılanmaların içerisinde- mutlaka bu merkezlerin de yerleştirilmesi ve söz konusu yerlerin pandemi koşullarında hizmet vermeye devam etmesinin sağlanması önemlidir (Sabancı Vakfı, 2020, s. 4). Diğer yandan kadınların yoğun biçimde istihdam edildiği tarım, yiyecek içecek hizmetleri ve konaklama sektörlerine verilen desteklerin artırılması, küçük ve orta büyüklükteki işletmeleri işleten kadın girişimcilere ve burada istihdam edilen kadınlara da vergi indirimi, hibe ve kredi koşullarında düzenleme gibi çeşitli alanlarda destek sağlanması faydalı olacaktır (Sabancı Vakfı, 2020, s. 4). Kadınların daha önce belirtildiği üzere kayıt dışı sektörlerdeki istihdam oranı dikkate alındığında gerekli güvence ve hakların sağlandığı iş yerlerinde çalışmalarını büyük önem taşımaktadır. Ancak sadece işvereni değil hane halklarını doğrudan ilgilendiren destek paketlerine ihtiyaç bulunmaktadır (Bayar, Günçavdı ve Levent, 2020, s. 7). Bunu yaparken de yeniden dağıtım politikalarını dikkate alarak aynı zamanda gelir dağılımı eşitsizliği ve yoksulluğun da giderilmesi sağlanmalıdır. Örneğin işsizlik ödemelerini çocuğuna bakabilmek için gönüllü olarak işinden ayrılmak zorunda kalan kişiler için de genişletilmesi bu ailelerin geçimine katkı sunabilmesi açısından önem taşımaktadır (Alon vd. 2020, s. 24).

UNICEF, ILO ve UN Women (2020, s.2) ın çalışmasında değinildiği üzere; çalışan ailelere ev işleri ve çocuk bakımı ile ilgilenebilmeleri için zaman ayırmalarını sağlayacak şekilde çalışma zamanlarını düzenlemek, kriz anlarında çalışanların ihtiyaç duyduğu bilgi, hizmet ve kaynakları temin ederek aile dostu politikalar üretmek gibi iş aile yaşamını uzlaştıran pratiklerin hayata geçirilmesi önem kazanmaktadır. Aile ve babalık izni uygulamasının ağırlık kazanması, annenin hane dışında çalıştığı durumlarda daha da önemli hale gelmekte ve çocuk bakımında erkeğin katkısının artmasına yol açan en önemli uygulama olarak yer almaktadır. Bu düzenlemeler aynı zamanda sadece kriz dönemleri ile sınırlı kalmayıp çok daha geniş bir şekilde sosyal korumanın gerçekleşmesine olanak sağlar. Gelir ve iş güvencesinin sağlanması, aile bireyleri için ücretli izin imkanının sunulması, esnek çalışma düzenlemeleri ve acil ve nitelikli çocuk bakım hizmetlerine ulaşılabilir durumda olunması çalışanların kendilerini, ailelerini ve yakınlarını korumaları açısından özellikle önem taşımaktadır (UNICEF, ILO ve UN Women, 2020, s. 2).

SONUÇ

Pandemi dönemi yalnızca bir sağlık sorunu değil aynı zamanda sosyal ve ekonomik anlamda da sorunları beraberinde getirmiştir. Bu nedenle daha önce yaşanan kriz dönemlerindeki benzer olarak kadınlar çalıştıkları sektörler, istihdam koşulları, ev içindeki eşitsiz iş bölümü gibi unsurlar sebebiyle daha dezavantajlı bir konuma geçmişlerdir (Kalaylıoğlu vd., 2020, s. 6). Evde geçirilen zamanı deneyimleme biçiminin, evde çalışma zamanının ve içeriğinin geleneksel toplumsal cinsiyetçi iş bölümü çerçevesinde farklılık gösteren yapısının pandemi ile daha da derinleşmesiyle eşitsizlikler daha da görünür hale gelmiş; kadın emeğinin ikincil olarak görülmesi durumu pandemi sürecinde de devam etmiştir.

Pandemi dönemi var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini daha da derinleştirmeye doğru yol almıştır. Kadınların ağırlıklı olarak yer aldığı sektörlerdeki krizin boyutunun fazla olması, bakım sorumluluğu sebebiyle kadınların izin alması veya işten ayrılmaları kadınların ekonomik yaşamdaki katılım oranlarını daha da aşağıya çekmektedir. Bunun yanı sıra her iki ebeveyn de çalışıyor olsa dahi çocuk bakım merkezleri ve okulların kapalı olduğu dönemde çocukların bakımının ağırlıklı olarak kadınlara yüklenmesi ve bunun olağan karşılanması kadınları özel alana itip kamusal alandan dışlamak kaydıyla geleneksel ataerkil sistemin devamına hizmet etmektedir. Bu eşitsizliğin daha da derinleşmesini önlemek için özel alanda da eşitliği, iş-aile yaşam dengesini sağlayacak düzenlemelere ihtiyaç vardır. Çocuk ve ihtiyacı olan bireylerin bakımı ve ev işlerinin sorumluluğunun sadece kadının işi olmadığı anlayışının yaygınlaşması eşler arası eşit iş bölümünün pratikte de gerçekleşebilmesi için aile ve babalık izni gibi uygulamalarının yaygınlaşması, bakımı destekleyen kurumların sürekliliğinin sağlanması oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra işletmelere yapılan desteklerin pandemi gibi kriz dönemlerinde haneler özelinde de sağlanması hanenin gelirini düzelmesi ve dengelenmesine imkan sağlayacaktır. Pandemi kurallarına uygun hizmet verebilecek bakım merkezlerinin kapanmayıp hizmetlerini sürdürmesi ise özellikle evden çalışma imkanı olmayan bireyleri bakım sorumluluğu anlamında oldukça rahatlatarak bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadının ekonomik yaşama katılımı ve iş gücü piyasasındaki eşitsizlikler sadece kriz ve pandemi zamanlarında ortaya çıkmamakta ancak bu dönemde daha da derinleşmektedir. Bununla birlikte kadının ekonomik yaşama katılımını sağlamak için kadın istihdamını destekleyen politikalar çerçevesinde işverenleri teşvik için verilecek destek ve indirimler önem taşımaktadır. Kamusal alanda kadın emeğine eşit ve adil değerinin verilmesi ve kadınların eşit ortamlarda çalışma yaşamlarının düzenlenmesi kadar, özel alandaki ev içi emeğinin değerinin görünür kılınması hakkındaki mücadele de çok uzun süredir devam etmekle birlikte yaşanan pandemi sonrasında daha da önemli hale gelmiştir. Sonuç olarak pandemi var olan eşitsizlikleri derinleştirmekte ve kadınları kamusal alandan alıp özel alana gönderirken iş yüklerini de büyük ölçüde arttırmaktadır. Bununla mücadelede ise geçici ve anlık müdahaleler kadar uzun dönemli sosyal ve iktisadi politikalara; hatta bizzat kadınların dahil olduğu süreçlerle gerçekleştirilecek uygulama ve düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu açıktır.

YAZAR BEYANI / AUTHOR STATEMENT

Yazar, çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir. Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, Ö. Z., & Dursun, C. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemisi sürecinde özel alanına kamusal alanı sığdıran çalışan anneler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 78-94.
- Alon, T. M., Doepke, M., Rumsey, J. O., & Tertilt, M. (2020). The impact of covid 19 on gender equality. (NBER Working Paper Series No.26947). Cambridge: National Bureau of Economic Research
- Aygüneş, A., & Ok, O. C. (2020). *Covid 19 pandemisi sürecinde toplumsal cinsiyet çalışmaları izleme raporu*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU GENDER).
- Azcona, G., Bhatt, A., Encarnacion J., Castano J.P., Seck, P., Staab, S, & Turquet L. (2020). *From insight to action gender equality in the wake of covid 19*. ABD: UN Women.
- Bayar, A.A., Günçavdı, Ö., & Levent, H. (2020). *Covid 19 salgının kadınların çalışma ve hane yaşamı üzerine etkileri*. İstanbul: İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü (İstanpol).
- Boca, D. D., Oggero, N., Profeta, & P., Rossi, M.C. (2020). *Women's work, housework and childcare, before and during covid-19*. (IZA Discussion Paper Series No. 13409). Bonn: Institute of Labor Economics (IZA).
- Burki, T. (2020). The indirect effect of covid-19 on women, *The Lancet Infectious Diseases*, 20(8), 904-905.
- Chakraborty, S. (2020). COVID-19 and women informal sector workers in India. *Economic & Political Weekly*, 55(35), 17-21
- Collins, C., Landivar, L. C., Ruppanner, L., & Scarborough, W.J. (2020). Covid 19 and the gender gap in work hours. *Gender Work Organ*, 1-12.
- Fine, B. (2002). *Women's employment and the capitalist family towards a political economy of gender and labor markets*. Londra, New York: Routledge.
- Gregory, R.F. (2003). *Women and workplace discrimination overcoming barriers to gender equality*. New Brunswick, New Jersey, Londra: Rutgers University Press.
- Helmbold, L.R., & Schofield, A. (1989). Women's labor history, 1790-1945. *Reviews in American History*, 17(4), 1989, 501-518. doi: 10.2307/2703424
- ILO (Policy Brief) (2020). *The covid-19 response: Getting gender equality right for a better future for women at work*. Geneva: International Labour Organization.
- ILO. (2021). *ILOSTAT Bulk Download Facility Data*. 'dan aktaran World Economic Forum. (2021). *Global gender report, 2021*. Geneva: World Economic Forum, s. 50.
- Işık, E. (2020). Covid (19) salgını ve kadın emeği: Türkiye'den kadın deneyimleri. *Politik Ekonomik Kuram*, 4(2), 219-241.
- Kalaylıoğlu, Y., Öztürk, A.M., & Eker, G. B. (2020). *The economic and social impact of COVID-19 on women and men: rapid gender assessment of covid-19 implications in Turkey*: UN Women.

- Landivar, L.C., Ruppner L., Scarborough, W.J. ve Collins, C. (2020). Early signs indicate that Covid-19 is exacerbating gender inequality in the labor force. *Socius: Sociological Research for a Dynamic World*, 6(2020), 1-3.
- Memiş, E. (2020). *Covid- 19 salgınının kadın çalışanlar açısından etkileri*. İstanbul: TÜSIAD.
- Memiş, E., & İlkaracan İ. (2020). *Covid-19 küresel salgın sürecinde Türkiye’de bakım ekonomisi ve toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler*. Ankara: UNDP.
- OECD. (2020). *Women at the core of the fight against covid 19 crisis, tackling coronavirus (covid 19) contributing to a global effort*: OECD.
- Power, K. (2020). The COVID-19 pandemic has increased the care burden of women and families. *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 16(1), 67-73.
- Qian, Y., & Fuller, S. (2020). COVID-19 and the gender employment gap among parents of young children. *Canadian Public Policy*, 46(2), S89-S101.
- Richards, E. (1974). Women in British economy since about 1700: An interpretation. *History*, 59(197), 337-357.
- Richardson, D., & Denniss, R. (2020). *Gender experience during the covid 19 lockdown: women lose from covid 19, men to gain from stimulus*. Avustralya: The Australia Institute.
- Rivera, C., Hsu Y., Esbry, F.P., & Dugarova, E. (2020). *Gender inequality and the COVID-19 crisis: A human development perspective*. (Human Development Working Paper): UNDP.
- Rosa Kadın Derneği. *Rosa Kadın Derneği'nin temizlik işinde çalışan ev içi emekçileriyle ilgili pandemi raporu*. http://www.rosakadindernegi.com/upload/resim/rosa_rapor_1.pdf adresinden erişilmiştir.
- Sabancı Vakfı. (2020). *The impact of the covid- 19 pandemic on gender equality: problems and solutions meeting final report*: Sabancı Vakfı
- CCSA (The Committee for the Coordination of Statistical Activities). (2020). How Covid- 19 is changing the world: a statistical perspective: CCSA
- UNDP. (2020). *Covid 19 küresel salgını sürecinde Türkiye’de bakım ekonomisi ve toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler*: UNDP.
- UNICEF, ILO, & UN Women. (2020). *Family-friendly policies and other Good workplace practices in the context of covid 19: key steps employers can take*: UNICEF, ILO & UN Women.
- World Economic Forum. (2021). *Global gender report, 2021*. Geneva: World Economic Forum.
- Yasin, Y. (2020). Kırılgan gruplar ve covid 19; kadınlar. *Türk Tabipler Birliği Covid 19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu* içinde (s. 432-436).
- Zamarro, G., Arce, P.F., & Prados, M.J. (2020). *Understanding coronavirus in America: Gender differences in the impact of Covid-19*. <https://uasdata.usc.edu/index.php?r=eNpLtDKyqi62MrFSKkhMT1WyLrYyNAeyS5NyMpP1UhJLEvUSU1Ly80ASQDWJKZkpIKaxlZKRpZmSdS1cMG0hEuYEr> adresinden erişilmiştir.